

КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО

УДК 342.415

DOI: 10.33663/1563-3349-2024-95-37

І. І. ЮРЧЕНКО

ПОНЯТТЯ ТА ЗМІСТ КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРАВА НА СОЦІАЛЬНИЙ ЗАХИСТ У ЧАСТИНІ ДОСТАТНЬОГО ЖИТТЄВОГО РІВНЯ ДЛЯ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ УКРАЇНИ ТА ЧЛЕНІВ ЇХНІХ СІМЕЙ

Розкривається поняття та зміст конституційних соціальних прав і свобод військовослужбовців України на достатній життєвий рівень для себе і своєї сім'ї.

Крізь призму визначення сутнісних характеристик конституційно-правового статусу військовослужбовців України в реалізації права на достатній життєвий рівень під час дії воєнного стану розглядаються основні елементи правового статусу військовослужбовців Збройних Сил України та членів їх сімей, поняття достатнього життєвого рівня та процес його забезпечення.

Розглянуто низку нормативно-правових документів у частині визначення достатнього життєвого рівня. Наведено приклади застосування запропонованих нововведень.

Ключові слова: конституційні гарантії конституційно - правового статусу військовослужбовців та членів їхніх сімей, достатній життєвий рівень, конституційні обов'язки, Конституція України, закони України, нормативно-правові акти.

Yurchenko Iryna. The concept and content of the constitutional right to social welfare in terms of an adequate standard of living for Ukrainian military personnel and their families

© ЮРЧЕНКО Ірина Іванівна – аспірантка кафедри кримінального права, процесу та криміналістики Київського університету інтелектуальної власності та права; ORCID: 0009-0008-7525-364X; e-mail: Iryna2205@ukr.net

The article reveals the concept and content of the constitutional social rights and freedoms of servicemen of Ukraine to an adequate standard of living for themselves and their families.

Through the prism of determining the essential characteristics of the constitutional and legal status of servicemen of Ukraine in the exercise of the right to an adequate standard of living during martial law, the author examines the main elements of the legal status of servicemen of the Armed Forces of Ukraine and their family members, the concept of an adequate standard of living and the process of its ensuring.

A number of regulatory documents, Laws of Ukraine, and the Tax Code of Ukraine in terms of determining an adequate standard of living are considered. Examples of application of the proposed innovations are given.

Key words: *constitutional guarantees of the constitutional and legal status of servicemen and members of their families, adequate standard of living, constitutional duties, the Constitution of Ukraine, laws of Ukraine, and regulations.*

Постановка проблеми та її актуальність. Забезпечення, охорона та захист прав і свобод людини і громадянина завжди були в центрі уваги держави. Серед конституційних прав і свобод людини і громадянина особливе місце посідають соціальні права та свободи. На тлі агресії російської федерації проти України життєвий рівень громадян України суттєво знизився, а тому виникає потреба держави посилити соціальний захист населення, що потерпає від наслідків війни. Це сталося внаслідок часткового руйнування інфраструктури України, приватних будинків, значного занепаду економіки нашої держави тощо. Також, як зазначено в Рішенні Конституційного суду України [1], внаслідок зупинення на певний час дії чинних законів України, якими встановлено пільги, компенсації чи інші форми соціальних гарантій, відбувається фактичне зниження життєвого рівня громадян, який не може бути нижчим від встановленого законом прожиткового мінімуму (частина третя ст. 46 Конституції України), та порушується гарантоване у статті 48 Конституції України право кожного на достатній життєвий рівень [2]. Особливе місце серед верств населення, яке потребує соціального захисту, належить військовослужбовцям та членам їхніх сімей. Військовослужбовці Збройних Сил України виконують життєво необхідну функцію із захисту нашої держави, вони, як і всі громадяни України, відчують зниження життєвого рівня. З метою підтримання належного соціального захисту держава

спрямовує додаткові виплати військовослужбовцям за час участі їх у бойових діях та забезпеченні безпекового простору. Однак за період, протягом якого військовослужбовець не залучається до виконання даного виду завдань, він отримує грошове забезпечення, яке не завжди покриває його мінімальні потреби на утримання сім'ї, навіть враховуючи соціальні пільги. З огляду на зазначене виникає необхідність дослідити ефективні механізми соціального захисту військовослужбовців, особливо у період воєнного стану.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Розв'язанню проблем реалізації конституційно-правового статусу військовослужбовців на достатній життєвий рівень присвячено науковій праці таких учених, як В. Й. Пашинський, Л. П. Медвідь, Б. М. Шамрай [3, с. 651-652]. Як зазначає В.А. Марцинкевич [4, с. 671-672], в умовах широкомасштабної збройної агресії російської федерації проти України проблематика правового статусу, прав і свобод військовослужбовців, гарантій їх реалізації набула особливої актуальності. Конституційно-правовий статус військовослужбовців у суспільстві визначається спеціальною професійною ознакою, сукупністю прав і обов'язків, пов'язаних із виконанням завдань щодо збройного захисту держави, забезпечення національної безпеки і оборони держави. В основі правового статусу військовослужбовця лежить конституційний (загальний) статус особи. Основним елементом правового статусу військовослужбовців є права, свободи та обов'язки. Виходячи із змісту правового статусу військовослужбовців, права та свободи військовослужбовців згідно із нормативно-правовими актами, зокрема військовими статутами, можуть обмежуватися. Із сукупності громадянських (особистих) прав та свобод, закріплених ст. 27-36 Конституції України, встановлені особливості реалізації та обмеження для військовослужбовців права на життя, свободу пересування, вільного вибору місця проживання, права вільно залишати Україну. Особливості політичних прав та свобод військовослужбовців полягають в тому, що військовослужбовці не можуть бути: членами політичних партій або організацій чи рухів; членами організацій, статутні положення яких суперечать засадам діяльності Збройних Сил України; членами професійних спілок на період військової служби. Військовослужбовці не можуть брати участі у мітингах і демонстраціях. Крім того, передбачені особливості реалізації виборчого права:

обмеження щодо роботи у виборчих комісіях як їх членів, а також у проведенні передвиборної агітації, здійсненні спостереження за проведенням виборів, представництва інтересів кандидатів. Обмеження економічних прав і свобод військовослужбовців полягають у забороні займатися підприємницькою та іншою оплачуваною діяльністю та організовувати страйки і брати участь в їх проведенні [3, с. 659]. У зв'язку з цим законодавством передбачені додаткові права, пільги, гарантії та компенсації. Одним із найважливіших елементів конституційно-правового статусу військовослужбовців є гарантії прав та свобод. Правові (юридичні) гарантії відіграють пріоритетну роль серед гарантій прав та свобод осіб, які проходять військову службу. Правові гарантії прав та свобод військовослужбовців поділяють на нормативно-правові та організаційно-правові. У правовому статусі військовослужбовців та членів їхніх сімей виділяють такі складові: права, свободи та обов'язки, гарантії прав та свобод, які закріплюються в нормативно-правових актах. Проте попри розгалужену систему актів у цій сфері правове регулювання цих питань загалом не можна визнати досконалим. Як зазначає Л.П. Медвідь [5, с.102], традиційно недостатній рівень грошового забезпечення військовослужбовців в Україні (наразі ми не беремо до уваги тимчасовий період воєнного стану), відсутність житла часто призводять до неможливості утримувати сім'ю на належному соціальному рівні, що змушує військовослужбовців, ризикуючи бути звільненим з військової служби, порушувати вимоги законодавства щодо заняття іншою, крім військової служби, оплачуваною та підприємницькою діяльністю. Таке правопорушення відповідно до національного законодавства є корупційним, за його вчинення передбачена адміністративна відповідальність, що, як наслідок, є підставою для звільнення військовослужбовця з військової служби. Своєю чергою, в арміях низки країн світу грошове забезпечення суттєво вище, ніж у військовослужбовців України, крім того, за перепрацьований час для військовослужбовців передбачені виплати. Тому в зарубіжних країнах питання додаткової оплачуваної діяльності не є настільки актуальним, як в Україні.

Як свідчить досвід США, Німеччини, Польщі та Франції, військовослужбовці можуть з дозволу командування працювати у вільний від служби час та на умовах, визначених законодавством [5, с.102]. Військовослужбовці американської армії не можуть

займатися приватною підприємницькою діяльністю, а також консультувати приватні фірми з будь-яких питань, які стосуються інтересів федеральної влади. Також вони не мають права найматися на роботу в комерційні організації і отримувати винагороду, якщо це призведе до їх відлучення із частини чи буде створювати перешкоди для виконання службових обов'язків. Забороняється приймати плату за роботу, яка виконана в позаслужбовий час в будь-якому державному закладі, а також грошову винагороду від приватних осіб і фірм, які мають ділові відносини з міністерством оборони або зацікавлених у них (Титул 10 Зводу законів США § 973). Рядовому і сержантському складу в регулярних Збройних Силах США дозволяється працювати за винагороду в позаслужбовий час у комерційних організаціях, якщо це не заважає роботі цивільного населення і не порушує їхні права (Титул 10 Зводу законів США § 974). Водночас в окремих випадках і офіцерам у вільний від служби час дозволяється займатися бізнесом та іншими видами діяльності, але для цього необхідний спеціальний дозвіл командування. В армії США це називається «роботою під місячним світлом». Така діяльність не заохочується командуванням, оскільки служба потребує від військовослужбовців багату сил і часу. Таким шляхом ідуть також західноєвропейські країни. Закон про правове положення військовослужбовців ФРН від 19 березня 1956 року (ст. 20) закріпив обов'язок військовослужбовця письмово звернутися за дозволом до керівництва, якщо він бажає мати додаткову оплачувану роботу. Дозвіл на таку діяльність надається у випадках, якщо це не заважає виконанню службового обов'язку. Підставою для відмови може бути те, що додаткова робота перевищує вісім годин на тиждень, а загальна сума винагороди за всіма додатковими видами діяльності становить понад 40% від річного грошового забезпечення. Зміни щодо характеру та обсягу додаткової роботи повинні надаватися в письмовій формі. Не потребують дозволу діяльність щодо управління власним майном, викладацька або дослідницька діяльність, заходи із захисту професійних інтересів у профспілках чи професійних асоціаціях. У Франції військовослужбовці можуть здійснювати додаткову діяльність, що приносить дохід на умовах, які встановлюються постановами Ради міністрів, якщо така діяльність сумісна з функціями, покладеними на них, і не впливає на їх здійснення. Військовослужбовці можуть вільно

володіти акціями, вільно управляти особистою власністю та сімейною спадщиною. У Республіці Польща командир військової частини, у якій професійний солдат проходить службу, може дозволити займатися додатковою роботою або бізнес-діяльністю, якщо: це не заважає виконанню службових обов'язків солдата; відповідає його кваліфікації; негативно не впливає на престиж професійного солдата; здійснення такої діяльності не стосується продукції, яка за класифікацією належить до оборонної, матеріалів, робіт і послуг, що здійснюються на замовлення військових підрозділів [5, с.102].

Аналіз законодавства України свідчить про обмеження на заняття додатковою оплачуваною діяльністю для військовослужбовців Збройних Сил України. До того ж повномасштабна російська військова агресія поставила нові проблемні питання щодо забезпечення прав і свобод, соціального захисту військовослужбовців під час війни, які потребують вирішення.

Метою дослідження є удосконалення законодавства в частині правового регулювання статусу військовослужбовців у реалізації прав на достатній життєвий рівень щодо здійснення підприємницької діяльності. Запропоновано розробити та прийняти спеціальні закони України, які б детально закріплювали гарантії та механізм ефективного регулювання дозволених видів підприємницької діяльності військовослужбовців ЗСУ. Зазначені закони мають містити чіткі норми щодо створення умов для реалізації права військовослужбовців Збройних Сил України на зайняття підприємницькою діяльністю, охорону і захист їх від правопорушень та поновлення порушеної свободи і відшкодування завданих збитків.

Виклад основного матеріалу. Як зазначено в Рішенні Конституційного Суду України [6], згідно з Конституцією України ознаками України як соціальної держави є соціальна спрямованість економіки, закріплення та державні гарантії реалізації соціальних прав громадян, зокрема їх прав на соціальний захист і достатній життєвий рівень (ст. 46, 48). Це зобов'язує державу відповідним чином регулювати економічні процеси, встановлювати і застосовувати справедливі та ефективні форми перерозподілу суспільного доходу з метою забезпечення добробуту всіх громадян. Зупинення дії законів є способом тимчасового припинення їх дії в часі та/або за колом осіб і має здійснюватися відповідно до вимог Конституції

України. Ця юридична процедура знаходиться в органічному зв'язку із скасуванням законів, внесенням до них змін та доповнень. Отже, у такому випадку законом про Державний бюджет України припиняється на певний строк правове регулювання відносин у сфері соціального захисту, зупиняється дія механізму реалізації конституційних соціально-економічних прав громадян, що призводить до обмеження права на соціальний захист. Систематичне зупинення законами про Державний бюджет України дії чинних законів України щодо надання пільг, компенсацій і гарантій фактично скасовує їх дію [6].

Зупинення дії положень законів, якими визначено права і свободи громадян, їх зміст та обсяг, є обмеженням прав і свобод і може мати місце лише у випадках, передбачених Основним Законом України. У статті 64 Конституції України вичерпно визначено такі випадки, а саме: передбачено, що в умовах воєнного або надзвичайного стану можуть встановлюватися окремі обмеження прав і свобод людини із зазначенням строку дії цих обмежень, та визначено низку прав і свобод, які не можуть бути обмежені за жодних обставин.

Отже, відповідно до частини третьої ст. 22, ст. 64 Конституції України [2] право громадян на соціальний захист, інші соціально-економічні права можуть бути обмежені, у тому числі зупиненням дії законів (їх окремих положень), лише в умовах воєнного або надзвичайного стану на певний строк.

Таку правову позицію Конституційний Суд України висловив у Рішенні від 20 березня 2002 року № 5-рп/2002 (справа щодо пільг, компенсацій і гарантій) (пункт 6 мотивувальної частини) [6].

У державі, яку проголошено соціальною, визначений законодавцем розмір прожиткового мінімуму має реально забезпечувати гідний рівень життя людини.

Конституційний Суд України вважає, що зазначені положення Основного Закону України зобов'язують державу створити ефективну систему соціального захисту різних категорій осіб, яка сприяла б узгодженню рівня їхнього життя із реалізацією права на достатній життєвий рівень для них та їхніх сімей шляхом надання відповідного соціального забезпечення. Заходи соціального захисту мають втілювати ідеї соціальної солідарності та справедливо-

сті, бути спрямовані на охорону і захист особи при настанні можливих соціальних ризиків.

На думку Конституційного Суду України, держава, виходячи з наявних фінансово-економічних можливостей, має право вирішувати соціальні питання на власний розсуд. Тобто у разі значного погіршення фінансово-економічної ситуації, виникнення умов воєнного або надзвичайного стану, необхідності забезпечення національної безпеки України, модернізації системи соціального захисту тощо держава може здійснити відповідний перерозподіл своїх видатків з метою збереження справедливого балансу між інтересами особи та суспільства. Проте держава не може вдаватися до обмежень, що порушують сутність конституційних соціальних прав осіб, яка безпосередньо пов'язана з обов'язком держави за будь-яких обставин забезпечувати достатні умови життя, сумісні з людською гідністю.

Аналіз приписів ст. 1, 48 Основного Закону України [2] в присутньому зв'язку з іншими його приписами та раніше сформульованими Конституційним Судом України юридичними позиціями дає змогу дійти висновку про те, що конституційне право на достатній життєвий рівень для себе і своєї сім'ї має кожна людина, що не передбачає як обов'язкову передумову для реалізації цього конституційного права фізичної, інтелектуальної чи іншої спроможності людини до виконання трудової функції, а тим більше фактичного виконання такої функції.

Отже, мінімальним розміром виплат, що їх має отримувати кожен як основне джерело існування для гарантування реалізації конституційного права на достатній життєвий рівень, є прожитковий мінімум, розмір якого з урахуванням його суті та призначення визначає Верховна Рада України у відповідному законі [6].

Військовослужбовці – громадяни, які виконують функцію із захисту держави, ризикуючи власним життям. Тому право на достатній життєвий рівень саме для цієї категорії громадян повинно забезпечуватися з урахуванням їхнього внеску. На нашу думку, законодавство України потребує регулювання в частині правового статусу військовослужбовців на право зайняття дозволеними видами підприємницької діяльності задля поліпшення життєвого рівня. Кожний громадянин України – унікальна особистість, як і кожен військовослужбовець Збройних Сил України,

але, згідно із ст. 24 Конституції України громадяни мають рівні конституційні права і свободи та є рівними перед законом. Тому ситуація, яка склалась у Збройних Силах України, повинна бути унормована з метою набуття рівності конституційних прав військовослужбовців, які проходять військову службу на контрактній основі, та військовослужбовців за призовом під час мобілізації із числа резервістів.

Закон України «Про підприємницьку діяльність» визначає поняття підприємництва як безпосередньої самостійної, систематичної, на власний ризик діяльності із виробництва продукції, виконання робіт, надання послуг з метою отримання прибутку, яка здійснюється фізичними та юридичними особами, зареєстрованими як суб'єкти підприємницької діяльності у порядку, встановленому законодавством [7]. Суб'єктами підприємницької діяльності (підприємцями) можуть бути громадяни України, інших держав, особи без громадянства, не обмежені законом у правоздатності або дієздатності.

Права військовослужбовців на зайняття підприємницькою діяльністю унормовує Закон України «Про запобігання корупції» (далі – Закон) [8]. Суб'єктами, на яких поширюється дія Закону, є, зокрема, *військові посадові особи* Збройних Сил України, Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України та інших утворених відповідно до законів військових формувань, крім військовослужбовців строкової військової служби, курсантів вищих військових навчальних закладів, курсантів вищих навчальних закладів, які мають у своєму складі військові інститути, курсантів факультетів, кафедр та відділень військової підготовки, особового складу штатних військово-лікарських комісій (пп. «г» п. 1 ч. 1 ст. 3 Закону) [8].

Законодавство розмежовує поняття «військовослужбовці» та «військові посадові особи». Військовослужбовці – це особи, які проходять військову службу (абз. 4 ч. 9 ст. 1 Закону про військовий обов'язок) [9]. Військові посадові особи – це військовослужбовці, які обіймають штатні посади, пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих чи адміністративно-господарських обов'язків, або які спеціально уповноважені на виконання таких обов'язків згідно із законодавством (ч. 12 ст. 6 Закону про військовий обов'язок).

Поняття «військові посадові особи» є *вужчим* за поняття «військовослужбовці».

Отже, не всі військовослужбовці є військовими посадовими особами (а отже, суб'єктами, на яких поширюється дія Закону [8] відповідно до пп. «г» п. 1 ч. 1 ст. 3), а лише ті, що обіймають посади, пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих чи адміністративно-господарських функцій, тобто за своїм службовим становищем є начальниками.

У контексті виду військової служби дія Закону [8] не поширюється на (пп. «г» п. 1 ч. 1 ст. 3 Закону): військовослужбовців строкової військової служби; курсантів вищих військових навчальних закладів; курсантів вищих навчальних закладів, які мають у своєму складі військові інститути; курсантів факультетів, кафедр та відділень військової підготовки. Дія Закону, в тому числі обмеження щодо сумісництва та суміщення з іншими видами діяльності (ст. 25 Закону), *поширюється* на (пп. «г» п. 1 ч. 1 ст. 3, ст. 25 Закону [8], ч. 6 ст. 2 Закону про військовий обов'язок):

1. військових посадових осіб, які проходять: військову службу за контрактом осіб рядового складу, військову службу за контрактом осіб сержантського і старшинського складу, військову службу за контрактом осіб офіцерського складу, військову службу за призовом під час мобілізації, на особливий період, військову службу за призовом осіб офіцерського складу, військову службу за призовом осіб із числа резервістів у особливий період;

2. особовий склад штатних військово-лікарських комісій.

За працівниками, які призвані на військову службу за призовом під час мобілізації, на особливий період, або прийняті на військову службу за контрактом, зберігаються місце роботи і посада (ч. 3 ст. 119 КЗпП), а також за ними зберігається статус (за його наявності до призову) суб'єкта, на якого поширюється дія Закону, у зв'язку із збереженням місцем роботи (посадою) відповідно до переліку суб'єктів, визначених у ст. 3 Закону.

На призваного працівника, який є військовою посадовою особою Збройних Сил України, Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України та інших утворених відповідно до законів військових формувань та до призову не був суб'єктом, на якого поширюється дія Закону, дія Закону поширюється відповідно до пп. «г» п. 1 ч. 1 ст. 3 Закону.

Призваний працівник, який до вступу на військову службу був суб'єктом, на якого поширюється дія Закону (наприклад, державний службовець), та який набув / набуде статусу військової посадової особи Збройних Сил України, Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України та інших утворених відповідно до законів військових формувань, має / матиме дуальний статус у розумінні ст. 3 Закону, а саме:

- як відповідний суб'єкт згідно з переліком, визначеним ст. 3 Закону, в зв'язку із збереженням місцем роботи (посадою) і

- як військова посадова особа Збройних Сил України, Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України та інших утворених відповідно до законів військових формувань згідно з пп. «г» п. 1 ч. 1 ст. 3 Закону [9].

Конституція України закріплює основні права, свободи та обов'язки громадян, основи державного устрою, визначає, як утворюються та діють органи влади, має найвищу юридичну силу та регулює найважливіші суспільні відносини. Так, у ст. 21 Конституції України зазначено, що всі люди є вільні та рівні в своїй гідності, та (ст. 23) що права і свободи людини і громадянина, закріплені цією Конституцією, не є вичерпними. Основний закон доповнюється Законами України в кожній окремій галузі державотворення, в даному випадку – «Положенням про проходження громадянами України військової служби у Збройних Силах України», затвердженим Указом Президента України від 10 грудня 2008 року № 1153/2008 (зі змінами та доповненнями) [10]. В Положенні зазначено, що громадяни, які проходять військову службу, є військовослужбовцями Збройних Сил України (далі - військовослужбовці). Статус військовослужбовця підтверджується документом, що посвідчує особу.

Ст. 10 Закону України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» [11] визначено службовий час і час відпочинку військовослужбовців, загальна тривалість якого на тиждень не може перевищувати нормальної тривалості робочого часу за відповідний період, визначеної законодавством України, за винятком випадків військових навчань, походів кораблів, бойових стрільб та бойового чергування, несення служби в добовому наряді та інших заходів, пов'язаних із забезпеченням боєготовності військових частин, які здійснюються без обмеження

загальної тривалості службового часу. Питання тривалості, складу, режиму і порядку обліку робочого часу регулюються Кодексом законів про працю України, в якому визначено, що робочим часом вважається встановлений законом або на його підставі угодою сторін час, протягом якого працівники згідно з правилами внутрішнього трудового розпорядку повинні виконувати за трудовим договором свої трудові обов'язки. Нормальна тривалість робочого часу працівників не може перевищувати 40 годин на тиждень.

Також у ст. 10-1 Закону [11] визначено право військовослужбовців на відпустки, порядок надання військовослужбовцям відпусток та відкликання з них. У військовослужбовців є вільний від виконання службових обов'язків час у вихідні та святкові дні, а також час відпустки, протягом якого вони можуть втілювати у життя положення ст. 23 Основного Закону України, яка визначає право кожної людини на вільний розвиток своєї особистості, якщо при цьому не порушуються права і свободи інших людей, та має обов'язок перед суспільством, в якому забезпечується вільний і всебічний розвиток її особистості. Тобто військовослужбовці, як і всі громадяни України, у вільний від виконання службових обов'язків час зобов'язані розвивати свою особистість. Всебічний розвиток особистості – це не тільки наукова діяльність, підприємницька діяльність зокрема. Розглянемо види підприємницької діяльності, якими міг би займатися військовослужбовець у вільний від виконання службових обов'язків час. Залежно від джерела одержання доходи класифікуються на фундовані (пасивні), якими визнаються доходи від майна, що мають стабільний і гарантований характер, одержання таких доходів практично не залежить від фізичного стану платника, та нефундовані (активні) – як надходження від діяльності, які залежать від розмірів одержуваних доходів і від ступеня участі особи в тій або іншій діяльності, тобто одержання яких певною мірою пов'язане з фізичним станом особи [4, с.165].

Тобто до основних ознак пасивних доходів можна віднести такі: 1) пасивний характер отримання, тобто вони не потребують постійної участі їх отримувача у створенні; 2) джерелом отримання є кошти, майно й інші активи платника податку; 3) передбачають попереднє вкладення коштів / інших активів для придбання об'єкта, що згодом забезпечує отримання доходу; 3) утворюються внаслідок операцій із цим об'єктом у формі вкладення майна та

майнових прав із метою інвестицій, 4) стабільний характер отримання; 5) адміністрування прибуткового податку з пасивних доходів передбачає участь податкового агента [4, с.167]. Тобто існують види діяльності, які не потребують витрачання багато часу.

Звернемося до зазначених у Податковому кодексі України [12] видів діяльності, якими міг би займатися військовослужбовець за контрактом. Відповідно до ст. 291.4. [12] суб'єкти господарювання, які застосовують спрощену систему оподаткування, обліку та звітності, поділяються на такі групи платників єдиного податку:

1) перша група - фізичні особи – підприємці, які не використовують працю найманих осіб, здійснюють виключно роздрібний продаж товарів з торговельних місць на ринках та/або провадять господарську діяльність із надання побутових послуг населенню і обсяг доходу яких протягом календарного року не перевищує 167 розмірів мінімальної заробітної плати, встановленої законом на 1 січня податкового (звітного) року;

2) друга група – фізичні особи – підприємці, які здійснюють господарську діяльність з надання послуг, у тому числі побутових, платникам єдиного податку та/або населенню, виробництво та/або продаж товарів, діяльність у сфері ресторанного господарства, за умови, що протягом календарного року відповідають сукупності таких критеріїв:

не використовують працю найманих осіб або кількість осіб, які перебувають з ними у трудових відносинах, одночасно не перевищує 10 осіб;

обсяг доходу не перевищує 834 розміри мінімальної заробітної плати, встановленої законом на 1 січня податкового (звітного) року.

Дія цього підпункту не поширюється на фізичних осіб – підприємців, які надають посередницькі послуги з купівлі, продажу, оренди та оцінювання нерухомого майна, послуги з надання доступу до мережі Інтернет, а також здійснюють діяльність з виробництва, постачання, продажу (реалізації) ювелірних та побутових виробів з дорогоцінних металів, дорогоцінного каміння, дорогоцінного каміння органічного утворення та напівдорогоцінного каміння. Такі фізичні особи – підприємці належать виключно до третьої групи платників єдиного податку, якщо відповідають вимогам, встановленим для такої групи;

3) третя група: фізичні особи – підприємці, які не використовують працю найманих осіб або кількість осіб, які перебувають з ними у трудових відносинах, не обмежена, та юридичні особи - суб'єкти господарювання будь-якої організаційно-правової форми, у яких протягом календарного року обсяг доходу не перевищує 1167 розмірів мінімальної заробітної плати, встановленої законом на 1 січня податкового (звітного) року;

електронні резиденти (е-резиденти), які зареєструвалися як фізичні особи – підприємці, здійснюють господарську діяльність з надання послуг, виробництва та/або продажу товарів виключно на користь нерезидентів України, за умови що протягом календарного року вони відповідають сукупності таких критеріїв:

не використовують працю найманих осіб - громадян або резидентів України;

не отримують доходи з джерелом походження з України, крім пасивних доходів;

обсяг доходу не перевищує 1167 розмірів мінімальної заробітної плати, встановленої законом на 1 січня податкового (звітного) року;

4) четверта група – сільськогосподарські товаровиробники:

а) юридичні особи незалежно від організаційно-правової форми, у яких частка сільськогосподарського виробництва товарів за попередній податковий (звітний) рік дорівнює або перевищує 75 відсотків;

б) фізичні особи – підприємці, які провадять діяльність виключно в межах фермерського господарства, зареєстрованого відповідно до Закону України «Про фермерське господарство», за умови виконання сукупності таких вимог:

здійснюють виключно вирощування, відгодовування сільськогосподарської продукції, збирання, вилов, переробку такої виробленої власноруч або відгодованої продукції та її продаж;

провадять господарську діяльність (крім постачання) за місцем податкової адреси;

не використовують працю найманих осіб;

членами фермерського господарства такої фізичної особи є лише члени її сім'ї у визначенні частини другої ст. 3 Сімейного кодексу України;

площа сільськогосподарських угідь та/або земель водного фонду у власності та/або користуванні членів фермерського госпо-

дарства становить не менше 0,5 гектара, але не більше 20 гектарів сукупно.

Як бачимо, військовослужбовець у вільний від виконання службових обов'язків час для поліпшення власного життєвого рівня має змогу за певних умов займатися діяльністю як фізична особа – підприємець будь-якої групи оподаткування з перелічених вище.

Нормами Закону України «Про запобігання корупції» [8], а саме п.п. «г» п. 1 ч. 1 ст. 3, суб'єктами, на яких поширюється дія даного закону, є також військові посадові особи ЗСУ. Це означає, що обмеження щодо суміщення та сумісництва (у тому числі заборона на зайняття іншою оплачуваною діяльністю) поширюється на військових посадових осіб Збройних Сил України, Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України та інших утворених відповідно до законів військових формувань, крім військовослужбовців строкової військової служби, курсантів вищих військових навчальних закладів, курсантів вищих навчальних закладів, які мають у своєму складі військові інститути, курсантів факультетів, кафедр та відділень військової підготовки.

Тобто сумісна діяльність вважатиметься порушенням, якщо особа займає військову посаду ЗСУ (наприклад, командира роти чи заступника командира роти). Сумісна діяльність не буде порушенням та дозволить отримувати доходи, якщо військовослужбовець не є військовою посадовою особою.

Розглянемо ситуацію, за якої військовослужбовець – військова посадова особа вступив у права наслідування нежитлової площі, яка здавалася в оренду фізичною особою підприємцем за спрощеною системою оподаткування. Йому залишається укласти договір оренди і сплачувати в дохід держави податок на доходи фізичних осіб (далі – ПДФО) з доходу від надання нерухомості в оренду, житлового найму за ставкою **18%** (п. 170.1.4 статті 170 Податкового кодексу України). Або не здавати приміщення в оренду і самому сплачувати житлово-комунальні послуги. Чи зменшить оплата житлово-комунальних послуг нежитлового приміщення, отриманого в якості спадку, місячне грошове забезпечення військовослужбовця? Питання риторичне. Також у дохід держави не будуть надходити кошти у вигляді податку від оренди даного приміщення. Лишається укласти договір оренди та на власний страх і ризик не сплачувати податки? Це вже буде грубим порушенням Закону України «Про

запобігання корупції”⁷. Виникає юридична колізія: за військовослужбовцями, призваними під час мобілізації, залишається право на здійснення підприємницької діяльності, а військовослужбовцям на контрактній основі займатися даним видом діяльності заборонено. Чи не є це грубим порушенням Конституції України, в якій у ч. 2 ст. 64 вказано вичерпний перелік прав і свобод людини та громадянина, обмежувати які, навіть у таких скрутних обставинах, як воєнний стан, забороняється. Це, зокрема: рівність конституційних прав і свобод та рівність перед законом.

У статті 43 Конституції України закріплено право на працю, що включає можливість заробляти собі на життя працею, яку він вільно обирає та на яку погоджується. Також постає питання: якщо військовослужбовець до набуття статусу військової посадової особи займався підприємницькою діяльністю в частині здавання нежитлового приміщення в оренду, – що саме він буде порушувати, коли продовжуватиме здавати це приміщення, право власності на яке він отримав до набуття статусу військової посадової особи? Питання розпорядження власним майном, отриманим у спадщину військовослужбовцями, також діяльність із надання послуг в якості фізичної особи підприємця, потребує правового регулювання.

Висновки. Правовий статус військовослужбовців – це юридично гарантоване становище військовослужбовців у суспільстві, яке унормоване сукупністю передбачених Конституцією України, загальним законодавством і спеціальним військовим законодавством прав, свобод і обов’язків, гарантій їх реалізації. Цей спеціальний правовий статус характеризується особливими рисами соціального, правового, службового положення, наявністю, відповідно до нормативно-правових актів, спеціальних, додаткових прав і обов’язків, пов’язаних із проходженням військової служби. Правовий статус військовослужбовців регулюють нормами національного законодавства, які містяться в нормативно-правових актах різної юридичної сили і поділяються на такі рівні: 1) конституційне регулювання (Конституція та конституційні закони); 2) міжнародно-правове регулювання (міжнародні договори та угоди); 3) законодавче регулювання (закони України); 4) регулювання підзаконними нормативно-правовими актами. Нині система законодавства, що закріплює правовий статус військовослужбовців, гарантії реалізації їх прав та соціальний захист, не відповідає

реальним суспільним відноси́нам у сфері оборони, що динамічно розвиваються, особливо в умовах російської військової агресії, та потребує удосконалення. Водночас в умовах російської військової агресії забезпечення реалізації правового статусу, соціального захисту військовослужбовців набуває надзвичайно актуального значення і безпосередньо впливає на морально-психологічний стан військовослужбовців та членів їхніх сімей.

Нормативно-правова база, яка регулює правовий статус та соціальний захист військовослужбовців, потребує системного вивчення та удосконалення з урахуванням зарубіжного та національного досвіду, здобутого за час війни. На нашу думку, в основу цієї роботи, необхідно покласти розроблення та прийняття нового закону України «Про правовий статус військовослужбовців», що повинен відповідати стандартам країн-членів НАТО та базуватися на таких основних положеннях: чітке законодавче визначення правового статусу та питань прав військовослужбовців на заняття додатковою оплачуваною діяльністю; законодавче регулювання податків, які повинні сплачувати військовослужбовці під час здійснення такої діяльності, та їх відповідність економічним можливостям держави; наявність гарантій та механізмів реалізації прав військовослужбовців; заборона обмеження та дублювання передбачених цим законом прав іншими законодавчими актами; встановлення відповідальності за порушення визначених законом прав військовослужбовців.

Достатній життєвий рівень для військовослужбовців та членів їхніх сімей в деяких випадках підлягає коригуванню. Права і свободи військовослужбовців визначаються їх спеціальним конституційно-правовим статусом, що зумовлює низку специфічних особливостей, пов'язаних із проходженням військової служби.

Пропонується доповнити абзац 3 ст. 8 Закону України «Про соціальний захист військовослужбовців та членів їхніх сімей» та викласти в наступній редакції: дозволити військовослужбовцям служби за контрактом та строкової служби, а також в окремих випадках військовим посадовим особам займатись окремими видами діяльності з надання послуг та реєструватись як фізична особа підприємець (далі – ФОП) за спрощеною системою оподаткування, з метою виконання вимог частини 1 ст. 24 Конституції України стосовно рівності конституційних прав громадян України (вій-

ськовослужбовців), які проходять військову службу на контрактній основі та військовослужбовців за призовом під час мобілізації із числа резервістів. Із конституційних принципів рівності і справедливості випливає вимога визначеності, ясності й недвозначності правової норми, оскільки інше не може забезпечити її однакове застосування, не виключає необмеженості трактування в правозастосовній практиці і неминуче призводить до сваволі. Надати право військовослужбовцям розпоряджатися власним майном на свій розсуд.

Абзац 4 ст. 8 Закону України “Про соціальний захист військовослужбовців та членів їхніх сімей” викласти у наступній редакції: дозволити військовослужбовцям (включаючи в окремих випадках військових посадових осіб, які за основним місцем служби займаються діяльністю, не пов’язаною із роботою за сумісництвом) за погодженням із начальником (командиром) працювати за сумісництвом у позаслужбовий час протягом 20 годин на тиждень.

Проте вищезазначені доповнення не повинні суперечити пункту 3 частини першої ст. 3 Закону України “Про запобігання корупції”.

1. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 47 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень частин першої, другої статті 2 Закону України “Про розмір внесків на деякі види загальнообов’язкового державного соціального страхування” (справа про надання допомоги по тимчасовій непрацездатності) від 17 березня 2005 року № 1-рп/2005. 2. Конституція України. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> ; 3. Пашинський В. Й., Медвідь Л. П., Шамрай Б. М. Правовий статус та соціальний захист військовослужбовців: поняття і правове регулювання URL: <http://www.baltijapublishing.lv/omp/index.php/bp/catalog/download/342/9400/19630-1?inline=1>; 4. Марцинкевич В. А. Щодо правової природи пасивних доходів. Південноукраїнський правничий часопис. *Економічна безпека держави: теорія і практика*. URL: <https://doi.org/10.32850/sulj.2021.2.27> ; 5. Медвідь Л.П. Забезпечення свободи підприємницької діяльності, не забороненої законом: до питання про права військово службовців та обов’язок держави. Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство» URL: https://doi.org/10.24144/2788-6018.2023.04.14_s100-104. 6. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 46 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень статей 29, 36, частини другої статті 56, частини

другої статті 62, частини першої статті 66, пунктів 7, 9, 12, 13, 14, 23, 29, 30, 39, 41, 43, 44, 45, 46 статті 71, статей 98, 101, 103, 111 Закону України “Про Державний бюджет України на 2007 рік” (справа про соціальні гарантії громадян) від 9 липня 2007 року № 6-рп/2007. 7. Про підприємництво: Закон України. URL: підстава - 1953-IX <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/698-12#Text>; 8. Про запобігання корупції: Закон України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#Text> Документ 1700-VII, чинний, поточна редакція від 30.12.2023, підстава - 3511-IX. 9. Про військовий обов’язок і військову службу: Закон України від 25 березня 1992 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2232-12#Text>. 10. Указ Президента України про Положення про проходження громадянами України військової служби у Збройних Силах України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1153/2008?find=1&text=%D0%B6%D1%96%D0%BD%D0%BA%D0%B8#Text>; 11. Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей: Закон України від 20 грудня 1991 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2011-12#Text>; 12. Податковий кодекс України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>.

References

1. Rishennia Konstytutsinogo sudu Ukrainy u spravi za konstutytsinum podanniam 47 narodnyh deputativ Ukrainy schodo vidpovidnosti Konstytutsii Ukrainy (konstytutsinosti) polozhen chastyn pershoi, drugoi statti 2 Zakonu Ukrainy “Pro rozmir vneskiv na deiaiki vydy zagalnoobovyazkovogo dergavnogo socialnogo strahuvannia” (sprava pro nadannia dopomogy po tymchasovii nepratsezdatsnosti) vid 17 bereznia 2005 roky № 1-rp/2005 2. Konstytutsia Ukrainy [elektronnyi resurs] // Vidomisti Verhovnoi Rady Ukrainy (VVR). – 1996. – № 30. – s. 141. – Rezgym dostupu: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>; 3. Pashunskiy V. J., Medvid L. P., Shamraj B. M. Pravovyy status ta socialnyy zahyst vijskovosluzbovciv: poniattia i pravove reguliuvannia URL: <http://www.baltijapublishing.lv/omp/index.php/bp/catalog/download/342/9400/19630-1?inline=1>; 4. Martsynkevych V. A. Shchodo pravovoy pryrody pasyvnyh dohodiv. Pivdenoukraiynskiy pravnyy chasopys. *Ekonomichna bezpeka derzhavy: Teoria i praktyka*. URL: <https://doi.org/10.32850/sulj.2021.2.27> 5. Medvid L.P. Zabezpechennia svobody pidpryemnytskoi diialnosti, ne zaboronenji zakonom: do pytannia pro prava vijskovosluzhbovtiv ta obovyazok derzhavy. Elektronne naukovye vydannia «Analychno-nporivnialne pravoznavstvo» UDK 346. 15 (477) DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2023.04.14>, c. 100-104. 6. Rishennia Konstytutsinogo sudu Ukrainy u spravi za konstutytsinum podanniam 46 narodnyh deputativ Ukrainy schodo vidpovidnosti Konstytutsii Ukrainy (konstytutsinosti) polozhen statej 29, 36, chastyny drugoj statti 56, chastyny drugoj statti 62, chastyny pershoj statti 66, punktiv 7, 9, 12, 13, 14, 23, 29, 30, 39, 41, 43, 44, 45, 46 statti 71, statej 98, 101, 103, 111 Zakonu Ukrainy “Pro Derzavnyy byudget Ukrainy na 2007 rik” (sprava pro socialni garantii gromadian) vid 9 lypnia 2007 roku № 6-rp/2007. 7. Pro pidpryemnytstvo: Zakon Ukrainy.

URL, pidstava – 1953-IX <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/698-12#Text>
8. Pro zapobagannia koruptsii: Zakon Ukrainy. URL <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#Text> Document 1700-VII, chynnyj, potochna redaktsia vid 30.12.2023, pidstava - 3511-IX
9. Pro vijskovuj obov'язok I vijskovy sluzhbu: Zakon Ukrainy vid 25 bereznia 1992 roku. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2232-12#Text>
10. Ukaz Prezydenta Ukrainy pro Polozhennja pro prohodhennia gromadianamy Ukrainy vijskkovoi sluzhby u Zbrojnyh Sylah Ukrainy. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1153/2008?find=1&text=%D0%B6%D1%96%D0%BD%D0%BA%D0%B8#Text>
11. Pro socialnyj i pravovyj zahyst vijskovosluzhbovciv ta chlensv ih simej: Zakon Ukrainy vid 20 grudnja 1991 roku. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2011-12#Text>;
12. Podatkovyj kodeks Ukrainy. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>.

Yurchenko Iryna. The concept and content of the constitutional right to social welfare in terms of an adequate standard of living for Ukrainian military personnel and their families

The article reveals the concept and content of the constitutional social rights and freedoms of Ukrainian servicemen to an adequate standard of living for themselves and their families.

Based on the analysis of legal acts and scientific works of constitutional scholars, which define and reveal the content of constitutional social rights and freedoms in the exercise by servicemen of Ukraine and members of their families, the author reveals the concept and content of these rights. A number of scientific works on the constitutional and legal status of servicemen are studied. Through the prism of determining the essential characteristics of the constitutional and legal status of servicemen of Ukraine in the exercise of the right to an adequate standard of living during martial law, the author examines the main elements of the legal status of servicemen of the Armed Forces of Ukraine and members of their families, the concept of an adequate standard of living and the process of its ensuring.

The author also analyzes the main regulatory legal acts which define the legal status of military personnel of Ukraine in terms of engaging in additional paid activities. Based on the analysis of scientific literature and legislation, the author argues that an adequate standard of living for servicemen and their families in some cases needs to be adjusted. The author provides a definition of the concept of social rights and freedoms of servicemen in the realization of the right to an adequate standard of living. The author substantiates that the rights and freedoms of servicemen are determined by their special constitutional and legal status, which determines a number of specific features related to military service.

It is proposed to supplement paragraph 3 of Article 8 of the Law of Ukraine “On Social Protection of Servicemen and Members of Their Families” - to allow contract and conscript servicemen, as well as in some cases, military officials,

to engage in certain types of services and to register as an individual entrepreneur (hereinafter – IE) under the simplified taxation system, in order to fulfill the requirements of part 1 of Article 24 of the Constitution of Ukraine regarding the equality of constitutional rights of citizens of Ukraine (military personnel) who perform military service on a contractual basis and military personnel who are called up for mobilization from among the reservists. The constitutional principles of equality and justice, the requirement of certainty, clarity and unambiguity of a legal provision, since otherwise it cannot ensure its uniform application, does not exclude unlimited interpretation in law enforcement practice and inevitably leads to arbitrariness. Also, to grant the right to dispose of one's own property at their own discretion.

Paragraph 4 of Article 8 of the Law of Ukraine “On Social Protection of Servicemen and Members of Their Families” should be amended to read as follows: allow servicemen (including, in some cases, military officials who are engaged in activities not related to their main place of service) with the consent of their superior (commander) to work part-time outside of off-duty time for 20 hours per week.

However, the above amendments shall not contradict clause 3 of part one of Article 3 of the Law of Ukraine “On Prevention of Corruption”.

The author analyzes a number of regulatory documents, laws of Ukraine, and the Tax Code of Ukraine in terms of determining an adequate standard of living. The author provides examples of application of the proposed innovations.

Key words: constitutional guarantees of the constitutional and legal status of servicemen and members of their families, adequate standard of living, constitutional duties, the Constitution of Ukraine, laws of Ukraine, and regulations.